

Wstęp

Ludzka zdolność poznawcza będzie tu rozpatrywana tak jak inne zdolności poznawcze powstałe w toku filogenezy i służące zachowaniu gatunku: jako funkcja realnego systemu, powstałego w naturalny sposób i pozostającego we wzajemnym oddziaływaniu z równie realnym światem zewnętrznym.

KONRAD LORENZ, *Odwrotna strona zwierciadła*

Człowiek może uznać za ważne i rzeczywiste tylko to, co w społeczeństwie uchodzi za ważne i rzeczywiste, a ponadto z czym się codziennie styka we wzajemnym oddziaływaniu.

KONRAD LORENZ, *Regres człowieczeństwa*

Rozważania dotyczące naturalizacji epistemologii najczęściej odnoszą się do koncepcji zaproponowanej przez Willarda Van Ormana Quine'a (1986) lub jego kontynuatorów oraz krytyków, takich jak Philip Kitcher (1992), Alvin Goldman (1967), Hilary Kornblith (1994) czy Jaegwon Kim (1988). Współcześnie to właśnie przez pryzmat ich propozycji interpretuje się sens i wyznacza znaczenie terminów naturalizacja i naturalizm. Napisano na ten temat wiele monografii i prac zbiorowych oraz zorganizowano dziesiątki konferencji. Niniejsza publikacja włącza się w tę dyskusję, uwzględniając dodatkowo inną perspektywę myślową, mianowicie perspektywę wyznaczaną przez epistemologię ewolucyjną oraz współczesny ewolucjonistyczny program badawczy, jakim jest konstruktywizm biologiczno-kulturowy.

Podczas gdy inspirowana Quine'em epistemologia znaturalizowana odwołuje się do fizykalizmu – zarówno z tego względu, że często zakłada ona fizykalistyczny (materialistyczny) monizm, jak i dlatego, że uznaje fizykę za swoisty ideał poznawczy – epistemologia ewolucyjna zrywa z tą tradycją myślową. Jest ona ufundowana całkiem odmiennych przesłankach, wyznaczających nurt ewolucjonistyczny w paradygmacie naturalistycznym. Celem niniejszej książki jest (1) zrekonstruowanie i porównanie podstawowych założeń ontologicznych, epistemologicznych i metodologicznych tych dwóch nurtów w epistemologii znaturalizowanej oraz (2) wykazanie, że epistemologia ewolucyjna stanowi nieredukcjonistyczną odmianę epistemologii znaturalizowanej

i jest konceptualnie spójna ze współczesnymi programami badawczymi, takimi jak konstruktywizm biologiczno-kulturowy.

Zaproponowana w drugiej połowie XIX wieku przez Karola Darwina teoria ewolucji oraz dalszy rozwój ewolucjonizmu znacząco wpłynęły na sposób, w jaki przedstawia się i interpretuje podmiot poznający, jego środowisko oraz relacje, jakie je łączą. W swojej książce przywołuję najważniejsze koncepcje mające na to wpływ, takie jak rozważania genetyka Françoisisa Jacoba czy biologa ewolucyjnego Ernsta Mayra. Argumentuję, że ewolucjonizm, a co za tym idzie także ewolucyjna teoria poznania, dysponuje swoją własną metafizyką, której podstawę stanowi dynamiczna, wielopoziomowa interpretacja rzeczywistości jako złożonego systemu nieustających wzajemnych oddziaływań. Motorem tych zmian są zaś mechanizmy adaptacyjno-selekcyjne.

W centrum tego systemu znajduje się podmiot poznający, pozostający zarówno pod wpływem bodźców „oddolnych” (np. fizycznych, chemicznych, biologicznych), jak i „odgórnych” (społeczno-kulturowych). To na styku tych oddziaływań wyłania się indywidualny umysł, aktywnie kształtujący swoje środowisko i wpływający na rozwój swój oraz otaczającej go rzeczywistości. Wynikiem tych wielostopniowych oddziaływań i dostosowań jest ludzka kultura, interpretowana jako fenomen naturalny, powstały w wyniku zachodzenia uniwersalnych procesów ewolucyjnych i podlegający tym procesom. Nie jest ona traktowana w sposób redukcjonistyczny – w ujęciu tym kultura stanowi bowiem nową jakość, wyższy poziom rzeczywistości, który zarówno z perspektywy ontologicznej, jak i metodologicznej nie da się sprowadzić do niższego poziomu rzeczywistości biologicznej. W obszarze epistemologii ewolucyjnej reinterpretacji poddane zostało rozumienie terminu naturalny, a co za tym idzie – zmienia się tu także sposób, w jaki odpowiada się na pytanie o granice naturalizacji epistemologii.

Omawiam także wybrane problemy ewolucjonizmu. Są to m.in. dyskusje dotyczące interpretacji tego, czym jest gen i jak przebiegają mechanizmy jego działania, oraz tego, jakie czynniki wpływają na proces ewolucji człowieka. Przedstawiam również argumenty świadczące na rzecz tezy, że współczesne badania empiryczne z obszaru neuro nauki kulturowej, genetyki czy psychologii wspierają (potwierdzają)

ewolucjonistyczną wizję podmiotu poznającego oraz sposobu, w jaki kształtują i rozwijają się jego możliwości poznawcze. Sądzę, że dopiero w obliczu analizy owych badań widać wyraźnie, jak trafne, nowatorskie i aktualne są, często niedoceniane, niektóre idee epistemologów ewolucyjnych.

Praca obejmuje cztery rozdziały, z których pierwszy zatytułowany jest *Wprowadzenie do problematyki naturalizmu w epistemologii*. Przedstawiam w nim objaśnienia i uzasadnienia terminologiczne obejmujące takie pojęcia, jak np. naturalizacja i naturalizm, oraz prezentuję typologię naturalizmu. Wyznaczam tu również trzy płaszczyzny analizy, w ramach których rekonstruuje najważniejsze założenia prezentowanych koncepcji – płaszczyznę ontologiczną, epistemologiczną oraz metodologiczną. W rozdziale tym wskazuję także na pytania kształtujące dyskusję o granicach naturalizacji epistemologii. W końcu zaś znaczna jego część poświęcona jest na przywołanie debaty dotyczącej naturalizacji oraz jej ewentualnych ograniczeń.

Rozdział drugi pt. *Fizykalistyczna epistemologia znaturalizowana* otwiera rekonstrukcja założeń nurtu fizykalistycznego w epistemologii znaturalizowanej na trzech wspomnianych wcześniej płaszczyznach – ontologicznej, epistemologicznej oraz metodologicznej. W dalszej części rekonstruuje wybrane koncepcje z obszaru fizykalistycznej epistemologii znaturalizowanej w kontekście kilku pytań metaprzmiotowych (o aprioryzm, normatywność oraz autonomię epistemologii) oraz przedmiotowych (dotyczących problemu uzasadniania przekonań oraz charakterystyki podmiotu poznającego). Rozdział ten kończę próbą odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób fizykalistyczna interpretacja naturalizmu kształtuje dyskusję na temat granic naturalizacji epistemologii.

Rozdział trzeci, zatytułowany *Ewolucjonistyczna epistemologia znaturalizowana* dotyczy z kolei ewolucjonistycznej teorii poznania. Zaczyna się od ustalenia, czym jest epistemologia ewolucyjna. Następnie przechodzę do szkicowego przedstawienia historii jej rozwoju. W dalszej części, analogicznie do rozdziału drugiego, rekonstruuje założenia nurtu ewolucjonistycznego w epistemologii znaturalizowanej. Analizuję także wpływ owych założeń na odpowiedzi udzielane przez

badaczy na interesujące mnie problemy metaprzmiotowe i przedmiotowe. Podobnie jak w rozdziale poprzednim, i tu kończę próbą wskazania, w jaki sposób ewolucjonistyczna interpretacja rzeczywistości kształtuje odpowiedzi na pytania o granice naturalizacji epistemologii.

Rozdział czwarty – *Konstrukttywizm biologiczno-kulturowy jako interdyscyplinarna kontynuacja programu epistemologii ewolucyjnej* – odbiega od poprzednich w tym sensie, że przedstawiam w nim współczesne badania empiryczne z obszaru neuronauki kulturowej, stanowiącej najpełniejszą realizację założeń programu badawczego nazywanego konstrukttywizmem biologiczno-kulturowym. Rozdział ten rozpoczynam od przedstawienia tez konstrukttywizmu biologiczno-kulturowego. Prezentuję w nim badania z obszaru genetyki, epigenetyki oraz neuronauk, które wskazują na biologiczno-kulturowy charakter ludzkich struktur poznawczych. Następnie rekonstruję charakterystykę podmiotu poznającego, która wyłania się z empirycznych badań prowadzonych w obszarze neuronauki kulturowej. Podobnie jak w rozdziałach drugim i trzecim, także w rozdziale czwartym odtwarzam założenia ontologiczne, epistemologiczne i metodologiczne analizowanych koncepcji. W ostatniej części tego rozdziału staram się zaś odpowiedzieć na pytania, czy konstrukttywizm biologiczno-kulturowy może stanowić interdyscyplinarną kontynuację programu badawczego epistemologii ewolucyjnej oraz w jaki sposób wpływa to na interpretację pytania o granice naturalizacji epistemologii.

Książka jest poprawioną wersją rozprawy doktorskiej pisanej pod kierunkiem prof. UAM dr. hab. Piotra Przybysza, któremu bardzo dziękuję za wsparcie merytoryczne i słowa otuchy. Za wszystkie komentarze, krytyczne uwagi i cenne inspiracje serdecznie dziękuję recenzentom prof. dr hab. Renacie Ziemińskiej i dr. hab. Markowi Sikorze, promotorowi pomocniczemu dr. Krzysztofowi Kiedrowskiemu, prof. dr hab. Barbarze Kotowej, prof. dr. hab. Krzysztofowi Łastowskiemu oraz wszystkim Koleżankom i Kolegom z Wydziału. Szczególnie dziękuję dziekanowi Wydziału Filozoficznego, prof. dr. hab. Romanowi Kubickiemu, bez wsparcia którego nie udało by mi się ukończyć tej pracy. W końcu dziękuję moim najbliższym – za to, że przy mnie jesteście.